

XIX. Yüzyılda Aydın ve Çevresinde Eşkıyalık ve Güvenlik Sorunu

Mehmet Başaran* - Ali Özçelik**

Giriş

XIX. yüzyılda, Doğu Akdeniz'in en büyük ihracat merkezi ve İmparatorluğun en gözde yerleşimlerinden biri olan Aydın Vilayeti'ndeki zenginlikten pay alma çabaları, asayişsizliği bölgenin ekonomik ve toplumsal hayatının önemli bir parçası haline getirmişti. XIX. yüzyıl sonlarına doğru şiddetlenen bu durumun ana müsebbibi ise şüphesiz bölgenin sosyo-ekonomik yapısı olmuştı.

XIX. yüzyıl ortalarında, Aydın Vilayeti'nde, iktisadi faaliyetler büyük ölçüde toprağa dayanmaktaydı. Ortakçılık ve kiracılığın sıklıkla görüldüğü bölgede zengin bir zirai çeşitlilik de mevcuttu. Özellikle incir, zeytin, üzüm, pamuk, tütün ve palamut üretimi oldukça yaygın durumdaydı.¹ Bölgede tarımsal verimliliğin doğal bir sonucu olarak gelişen ticaret ise kapitülasyonlarla elde ettikleri ayrıcalıklar çerçevesinde Osmanlı limanlarında serbestçe ticaret yapma olanaklarına sahip olan Avrupa ekonomisinin etkinlik alanı içine girmişti.² Nitekim XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Aydın Vilayetinde ki gelişimin ve ticari hamlelerin en önemli nedenlerinden birisi Osmanlı ekonomisinin dünya kapitalist sistemine eklenmesini sağlayacak 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması'ydı.³ Yapılan gümrük indirimlerinin ve verilen ayrıcalıkların yanı sıra, topraklarında uyguladıkları modern tarım teknikleri sayesinde servetlerini arttıran yabancı tüccar sayısının çoğalması İngiltere ve Fransa gibi devletlerin vilayette kök salmasına imkân sağlamıştı.⁴

* Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Aydın/TÜRKİYE, mbasaran@adu.edu.tr ORCID: 0000-0001-9178-7117

** Tarih Danışmanı, Tire Belediyesi, İzmir/TÜRKİYE, adu.aliozcelik@gmail.com

1 Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, *Aydın Sancağı 1845-1914 (Sosyal, Ekonomik, İdari, Kültürel Durum)*, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2006, s. 288; Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın*, Kitap Yayınevi 2008.

2 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 75-77.

3 Şevket Pamuk, "Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmine Açılış", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 718; Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 25.

4 Günver Güneş, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Aydın'da İktisadi ve Ticari Yaşam: Aydın Ticaret

Kasaba'nın ifadesiyle “gümrük indirimleri, hükümetin denetimini azaltması ve hükümetin dışındaki korumacılık ile yargı alanının genişlemesi, Batı Anadolu'yu yabancı ticaret çıkarları açısından dünyanın en çekici ve en umut veren bölgelerinden biri haline getirmişti.”⁵ Elbette bölgenin ticari bir odak ve merkez olmasında İzmir limanı da büyük bir önem teşkil ediyordu. Yüzyılın ortalarında yabancı bir gözlemci ihracat mevsiminde İzmir'i şu cümlelerle betimlemekteydi:

“Başlarından ve kuyruklarından birbirine bağlı deve kervanlarının Küçük Asya'nın her tarafından kente gelmeye başladığı meyve mevsiminde, İzmir'de her şey canlılık ve faaliyet halinde. Genellikle beş altı deve bir arada bulunuyor... Tüccarında avlusuna vardıklarında develer yüklerini boşaltmak üzere diz çöküyorlar. Erkek, kadın ve çocuklardan oluşan gruplar hiç durmaksızın meyveleri ihracat için paketliyorlar... Olgunlaşmış, ama gene de yeşil olan meyve, yapraklarından ve dallarından ayrılıp sandıklara konuyor... Ustabası her katı (deniz suyuyla) ıslatıyor... İncir paketlenince, sandıkların kapakları çivileniyor...Ve derhal ihraç edilmek üzere gemilere yükleniyor. Bu incirler yolculuk boyunca olgunlaşıp sakarın buharıyla kaplanacaklar. Taze meyveyle yüklü gemilerden Londra'ya ilk ulaşana ödül vereceği söyleniyor...”⁶

Aydın Vilayeti'nde her ne kadar üretim aşamasında Müslümanlar etkili olsa da ticari aşamada yabancı firmalar, azınlıklar ve acenteler tek el ve söz sahibiydi. Öyle ki XIX. yüzyılda, İzmir ve civarındaki sanayi kuruluşlarının büyük bir bölümünün sahipleri, en büyük ortakları veya imtiyaz sahipleri, ağırlığı Rumlar olmak üzere gayrimüslimlerden oluşmaktaydı.⁷ İzmir nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Rum, Ermeni ve Yahudiler ekonomik bakımdan son derece güçlüydüler. Küçük ticaret ve sanayi, bankacılık ve kıyı ticareti neredeyse tamamen onların elindeydi. Yahudiler daha çok parasal işlerle uğraşırken, en ücra köşelerdeki bakkal dükkânları bile Rumların veya Ermenilerin kontrolü altındaydı. Bu sermaye grupları bölgeyi tanımları, Türkçe bilmeleri ve ticari tecrübeleri gibi vasıflarıyla Avrupalı tüccarlar için vazgeçilmez iş ortakları olarak görülmelerini sağlamıştı.⁸ İnşa edilen demiryolunun tarım ve ticareti geliştireceğini öngören ve yerli Rumlarla iş birliği

Odasının Faaliyetleri”, *Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Bayram Kodaman vd., Süleyman Demirel Üniversitesi Basımevi, Isparta, 2008, s. 711-717.

5 Reşad Kasaba, “İzmir”, *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, ed. Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993, s. 11.

6 Kasaba, *age.*, s. 12.

7 Kasaba, *age.*, s. 17.

8 Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s. 18-19.

içerisinde olan İngilizler de kâr oranının yükseleceğini düşünerek bölgeden toprak satın alıyorlardı. Aydın'ın demiryolu ile İzmir'e bağlanması bölgedeki tarım ve ticareti geliştirmiş, ulaşım imkânlarının sağladığı lojistik akış ise İzmir'in ticari hayatta İstanbul ve Selanik'i geride bırakmasına imkân vermişti.⁹ Elbette söz konusu zenginlik de sosyal sınıflar arası farklılığın tezahürü olarak asayişsizliği ve çeteleşmeyi had safhaya çıkarmıştı.

Bu önbilgi neticesinde çıkarılabileceğimiz sonuçlardan birisi de Batı Anadolu'da eşkıyalık olaylarının artmasında en önemli etkenlerden birisi, yeni üretim teknikleriyle yapılan modern tarım sayesinde servetlerini arttıran yabancı tüccarlar ile gayrimüslim araçlara duyulan tepkidir.¹⁰ Özellikle gelir uçurumuna karşı biriken öfkenin bir dışa vurumu olarak da kabul edebileceğimiz eşkıyalığın hasat zamanlarında artması, sosyal ve ekonomik yaşama büyük darbeler indiriyordu. Örnek verecek olursak Batı Anadolu'nun en önemli zenginlik kaynağı olan incirler kurutulurken veya bağbozumu yapılırken yaşanan eşkıyalık faaliyetleri bahçelerinde çalışan köylülerin korkarak topraklarını terk edip eve kapanmalarına neden oluyordu. Öyle ki 1880'li yıllarda bir İngiliz kapitalist girişimci, tarlalarında çalışan işçileri korumak için 43 silahlı muhafız tutmuştu. 1881'de ise İngiltere Büyükelçiliği Batı Anadolu'da toprak satın alanların hayatlarını tehlikeye attıklarını bildirme zorunluluğu duymuştu.¹¹ Eşkıya saldırıları sadece bu şirketlere veya çiftliklerine yönelik değildi. Ancak bu tarihlerde vilayetteki Müslim-Gayrimüslim düşmanlığını körükleyen ve bahsi geçen eşkıyalık olaylarına neden olan etmenlerden birisi de şüphesiz Düyun-ı Umumiye adı verilen kurumun olumsuz etkileri ve yaptırımlarıydı. Bu kurumun etkilerine biraz değinecek olursak; devletin mali iflasın iyice belirginleşmesi nedeniyle, konsolide edilen dış borçları yönetmek için 1881'de Muharrem Kararnamesi ile "*Düyun-ı Umumiye*" adı altında uluslararası bir kuruluş oluşturulmuştu. Böylelikle Osmanlı Devleti'ne borç veren İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerin memurlarının çoğunlukta olduğu Düyun-ı Umumiye idaresinin kurulmasıyla İmparatorluğun en verimli vergi kaynakları, yabancı alacaklılar hesabına denetim altına alınarak devletin mali bağımsızlığına son verilmiş oldu.¹²

9 Gülçin Uzuntepe, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Demiryolu: İzmir-Aydın, Kasaba (Turgutlu) 1856-1897*, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2000, s. 19; Nedim Atilla, *İzmir Demiryolları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları, İzmir, 2002, s. 40-41.

10 Özgün, agm., s. 17-38.

11 Özgün, agm., s. 20.

12 Donald C Blaisdell, *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi ve Düyun-ı Umumiye*, İstanbul, 1979, s. 5; Haydar Kazgan, "Düyun-ı Umumiye", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 702-708.

Belirtilen etmenlerden ötürü Batı Anadolu'da tarımın aşırı ticarileşmesi sonrasında toprak ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler artmış ve Müslüman nüfus ekonominin dışına itilmiş durumdaydı.¹³

1878 yılında imparatorluk içinde yaşanan problemler ve Osmanlı-Rus Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanmasının ardından Osmanlı parlamentosunun dağıtılması da dolaylı yoldan eşkıyalığı beslemişti. 1877-78 Rus Savaşı sonrası hem Balkanlarda hem de Kafkaslarda büyük toprak kayıpları yaşanmış ve kaybedilen topraklardan Anadolu'nun batısına hızlı bir göç dalgası başlamıştı. Aydın vilayetinde gerek Rus savaşları sonrası gelen muhacirlerin ülke içinde neden olduğu sorunlar, kentlerin yerleşik halkla yaşadıkları çatışmalar ve bu kişilerin yoksulluk nedeniyle suça yönelmeleri bölgenin asayişinin bozulmasında etkili olmuştu. Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından başlayan göç dalgasına ek olarak Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasındaki topraklarında, özellikle Makedonya'da, eşkıyalık hareketlerinin başlaması bir gerilla savaşını ortaya çıkarmış ve bu da göç dalgasının artmasına sebep olmuştu. Göç dalgasının ardından bölgeye yerleşmeye çalışan toplulukların etkisiyle kültürel değişimlerin yaşanmaya başlanması ve Batılı ülkelerin ekonomik anlamında yarattığı sıkıntılar tren yollarının, fabrikaların ve çiftliklerin bu devletlerin eline geçmeye başlamasına yol açmıştı. Tüm bunlara ek olarak birçok yerel toprak sahibi bölgedeki bu kargaşa ortamından fakir halka haksız yere baskı uygulayarak yararlanmaya çalışıyordu. İşlenmekte olan suçlar, ülkenin diğer kesimlerinde olduğu gibi Ege Bölgesi'nde de bu dönemde önemli bir sosyal sorunu oluşturmaktaydı. Yıldız Sarayı'nın kontrolü ele alma çabası sonucu masraflar için gerekli izin alınması zaman aldığından, kışlalarda askerler, cezaevlerinde tutuklular aç kalmakta, jandarmalar görevlerini yapamamakta, jandarmanın subaylarının bir kısmı istifa bile etmekteydiler. Sorunlar gün geçtikçe ağırlaşıyor, hastalık derecesine varmış rüşvet, iltimas, görev ve yetkiyi kötüye kullanmak gibi eski alışkanlıklar olanca hızıyla devam ediyordu.¹⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan sosyo-ekonomik yapıdaki çözülme doğal olarak düzen bozukluğunu hissedilir derecede arttırmıştı. Dünyanın her yerinde olduğu gibi Osmanlı topraklarında da düzen bozukluğunun doğurduğu sosyal sonuç eşkıyalık hareketi olmuştur.

13 Saadet Tekin, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Nazilli*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1997, s. 75.

14 II. Abdülhamid dönemi siyasi ve sosyal olayları için bk. François Georçeon, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Ekonomik ve siyasal çöküntünün yansımına paralel olarak da nüfus artışıyla ortaya çıkan arazi sorunu, idari amirlerin yetersizliği, vergi toplama yöntemleri, tefecilik, jandarma baskısı, idari bozuklukları da genç köylüleri dağ çıkmaya sevk ediyordu. Dağa çıkışlarda elbette bölgenin coğrafi ve sosyal yapısının elverişli olması da etkiliydi. İsyân kültürü yüzyıllar öncesine dayanan Ege bölgesi, sosyal ve coğrafi özellikleriyle eşkıyalara ev sahipliği yapmaya çok uygundu. Eşkıyaların dağlar, yüksek ovalar, ormanlar ve dar geçitli engebeli yöreler gibi irak ve ulaşılmaz bölgelerde görüldüğü, endüstrileşme öncesinin gelişmemiş yollarında kol gezdiği bilinen bir gerçektir. Fiziki yapısı ile Batı Anadolu bu tarife kuşkusuz uymaktadır. Büyük Menderes'in kuzeyi ve güneyinde 1.700 metreleri bulan yüksek Çamlı, Malgaç, Cevizli, Karıncalı, Madran, Gökbel, Beşparmak ve Çubuk dağları sıralanmaktadır. Üstelik bu dağlar çam ve kayın ormanlarıyla kaplıydı. İşte bu yüzden bu dağlar eşkıyalar için mükemmel sığınaklardı.¹⁵ Dolayısıyla müfrezelerin eşkıya çetelerini ele geçirmeleri hiç de kolay değildi. Nitekim kırsal kesimde çeteler halinde örgütlenmiş Yörüklerin ve Çerkezlerin çıkardığı karışıkların da üstesinden gelmek yerel güvenlik kuvvetlerinin harcı olmadığı için mutlaka başka yerlerden asker veya zaptıye sağlamak gerekiyordu.

Adalardan gelip kıyı köylerini ve sonraları cüretlerini artırarak kıyıda kilometrelerce içerdeki köyleri vuran Rum çetelerini alt etmek için ise karadan ve denizden sevk edilen kuvvetler hem yeterli olmuyor, yeterli olabilecekleri durumlarda da çoğu kere olay yerine çok geç varıyorlardı. Çoğu kere, çetelerin korkusundan evlerinden dışarı çıkamayan köylülerin ürünlerini toplayamamasına neden olan bu olaylar, bölgenin ekonomik hayatını olumsuz yönde etkiliyordu.¹⁶

Aydın Vilayeti'nde özellikle köylerde ve kırsalda eşkıyalığın yükselmesinin bir takım özel nedenleri de vardı. Osmanlı toplumunda subay, bürokrat ve memurlar göz ardı edilirse, köylüler ve şehirliler açısından eğitim konusunda büyük farklılıklar yoktur. Bu nedenle suç işleme nedenlerini eğitim eksikliğinden ziyade psikolojik, sosyolojik¹⁷ ve idari nedenlerde aramak daha faydalı olacaktır.¹⁸ Suçların

15 Pullukçuoğlu Yapucu, *agt.*, s. 148.

16 Daha sonraları aynı kaygıların dış düşmana karşı, Balkan demiryollarının yapımında da önemli bir rol oynadığı görüldü. Kurmuş, *age.*, s. 48-49.

17 Fatih Öztop, "Suç Cetvellerine Göre Osmanlı Devletinde "Adam Öldürme" Suçu: Aydın Vilayeti Örneği (1908-1916)", *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, S 3, Haziran 2015, s. 75-85.

18 Nihat Nirun, "Sosyal Yapı ve Suça Yöneliş Olayı", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, C 5, 1967, s. 132.

kırsalda işlenmesinin en önemli nedeni Osmanlı güvenlik güçlerinin şehir ve kazalarda konuşlanmasıydı. Şehirlerde meydana gelen anlaşmazlıklarda insanlar, başvurabilecekleri adli otoriteye derhal ulaşabildikleri gibi, köylerde bir emniyet gücünün olmaması, yine insanları kendi çözümlerini üretmeye yönlendirmekteydi. Yani kırsal alanda, güvenlik birimlerinin suçu önleyici fonksiyonları şehirlere nazaran çok daha azdı. Ayrıca kırsaldaki eşkıya baskısı da önemli bir etmendi. Eşkiyalar şehirlere inemediği için kırsalda hareket etmekte ve buradaki köylüler üzerinde baskı kurmaktaydı. Özellikle çetelerin erzaklarını topladığı yerler de yine köylülere ait bağ ve bahçelerdi. Köylerin etrafındaki gözlerden uzak ve boş/ekili araziler de suç işlemeye uygun mahaller olmuştu. Bu boşluk, aynı zamanda firar etmek için de uygun bir ortam sağlamaktaydı.¹⁹ Dağa çıkıp eşkıya olmak istemeyenler ise genellikle saklandıkları köy veya mezralarda birkaç ay içerisinde yakalanıp tutuklanıyorlardı.²⁰

Eşkiyalığı besleyen bir diğer kaynak ise asker kaçaklarıydı. 19. yüzyılda Batı Anadolu'da kırsal nüfus oranı azalmaya başlamıştı ancak bunun tek nedeni Avrupa'da olduğu gibi endüstrileşme sürecinin sonuçları değil uzun yıllar süren savaşların bölgenin genç insanlarını yutmasıydı. 1853 yılında Kırım Savaşı'na Aydın Vilayetinden 45.000 asker gönderilmişti. Gidenlerin çok azı geri dönmüştü. Dönenler de sakat veya hasta oldukları için tarlalarda çalışacak durumda değildiler. 1877 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ise cepheye giden Egelilerin sayısının ise 100.000 dolayında olduğu sanılmaktadır. Bundan kısa bir süre sonra 1880 yılının Kasım ayında 6.000 asker Rumeli'ye hareket etti. Ertesi yılın şubat ayında ise gene Rumeli'ye 18.000 asker daha gönderildi. 1885 yılında Selanik'e gönderilen 90.079 askerden yalnız 15.734'ü geri dönebildi. 1891 ve 1896 yılları arasında Girit'e 27.734 askerin 23.704'ü cephede kaldı. 1897 Yunan Savaşında 17.000 Egeli askerin şehit olduğu tahmin edilmektedir. Böylece yarım yüzyıldan az bir süre içinde Batı Anadolu Bölgesi'nin savaş meydanlarındaki zayıflığının 200.000 civarında olduğu anlaşılmaktadır.²¹ İmparatorluğun en kalabalık illerinden biri olan Aydın Vilayetinin seferberlik zamanlarında orduya çok sayıda asker göndermesi doğaldı ancak bu durumun dağa çıkışları hızlandırması da kaçınılmazdı.

Bölgede bir süre valilik yapmış olan Mithat Paşa'nın zaptiyenin yetersizliği konusunda Saray'a sık sık raporlar gönderen Mithat Paşa da olayların önüne

¹⁹ İçli, agm., s. 27.

²⁰ Firari suçluların tablosu için bk. BOA, DH.EUM.MTK., 12/54; Öztop, agm., s. 80.

²¹ Kurmuş, age., s. 74-75.

geçilememesini Adliye ve Zaptiye teşkilatlarının düzensizliğine bağlamaktaydı. Kolluk kuvvetlerinin şahitliğini ve ifadelerini dikkate almayan mahkemeler, cinayet, yaralama ya da hırsızlık gibi suçlardan tutuklananları bir saat içinde serbest bırakmaktadır. Rodos'a veya Trablus'a sürgün edilenlerin bir yolunu bulup geri dönmesi, mahkemelerin kararlarının caydırıcı olmamasına sebep olmaktadır. Düzensizlik içinde bulunan zaptiyelerin eski Subaşılarını andırır bir zorbalık içine girerek meyhane ve genelevlerden haraç almaları suçlularla mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Eşkıya takibindeki askerinin hem az hem de güçlü silahlardan mahrum bırakılması, valinin sürekli İstanbul'un dikkatini çektiği konuların başında yer almıştır. Harbiye ve Adliye nezaretleriyle yaptığı ısrarlı ve hararetle yazışmalar sonrasında amacına ulaşan Mithat Paşa'ya jandarma ve polis örgütünü yeniden düzenlemesi için izin ve yetki verilmişti. Bu amaçla vilayete verilen 6.008.000 kuruş ödenekle yeni bir jandarma ve polis örgütü kuran Mithat Paşa'nın birkaç ay içerisinde vilayetin asayişinde büyük başarı sağladığı anlaşılmaktadır.²² Nitekim Mithat Paşa'nın hareketlerini gözetlemek ve onu tutuklamak için İzmir'e gönderilen Binbaşı Yaver Hüsni Bey, Saray'a çektiği 16 Mayıs 1881 tarihli şifre telgrafında, İzmir'de eski asayişsizlikten eser kalmadığını ve valinin şehirde tam bir güvenlik sağladığını şu cümlelerle belirtmektedir:

“...burada teşkil olunmuş olan polis ve jandarmalar vazifelerini müdekikkane ifa ediyorlar; burada bundan akdem silahsız gece gündüz gezemeyen ahali şimdi gece sabahlara kadar bî perva ve emniyetle gezüp eğlenmektedirler; hatta burada inzibat ol derece ilerlemiş ki vapurla gelen yolcular mutlaka polis mevkiine gidiyor ve ism ü resmi dahi sual olunuyor ve mevcut hotel ve hanelere yevmiye çıkanların mikdarlarıyla hal ü şanları jurnali, polisler marifetiyle verilmek olduğu bedihidir ve ahalinin validen şükranıyet ettikleri şeyin birinci(sı) emniyetle gezdikleri...”dir.²³

Mithat Paşa'nın valiliği döneminde sağlanan asayiş uzun ömürlü olmamıştır. Sadece Aydın Vilayeti'nde değil imparatorluğun Avrupa kıtasındaki topraklarında da eşkıyalık ve soygun yaygın bir olguydu. Nitekim 1889'da Avrupalı bir gözlemci, durumun vahametini şu sözlerle dile getiriyordu:

22 Midhat Paşa'nın kısa valiliği sırasında Aydın Vilayeti'nde güvenliğin sağlanması konusundaki başarısı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Zeki Arıkan, “Mithat Paşa'nın Aydın Valiliği (Ağustos 1880-Mayıs 1881)”, *Uluslararası Mithat Paşa Semineri, Edirne, 8-10 Mayıs 1984, Bildiriler ve Tartışmalar*, 1986, s. 136-144.

23 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat ve Rüstü Paşaların Tevkiplerine Dair Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 85.

“Makedonya’da, Epir’de, Trakya’da, Küçük Asya’da gerçek bir terörizm hüküm sürüyor. Günün ortasında köy ve kentlere giriyor ve birçok evi talan ettikten ve direnmeğe kalkışanları öldürdükten sonra, ileri gelenleri ya da çocuklarını kaçırıp dağlara götürüyorlar, sonra da fidye istiyorlar. Eğer kaçırılanların akrabaları isteneni yapmakta acele etmezlerse, esirlerini insafsızca öldürüyorlar. Köylü tarlaya gidemez hale gelmiştir. Esnaf kasabaya gidip alış-veriş yapamıyor, toptancı malını alamıyor. Köyle kentin bağlantısı kesildi.”²⁴

XIX. yüzyılın sonlarında had safhaya çıkan eşkıyalıkla ilgili bir belgede; Aydın Vilayeti’nde ve özellikle Ödemiş taraflarında eşkıyalığın bulaşıcı bir hastalık gibi yayıldığı dile getirilmektedir.²⁵ Dağa çıkan çete sayısının her geçen gün artması vilayet ve saray arasındaki yazışma trafiğinin artmasına neden oluyor, bölgeyi de daha çok asayişsizlikle anılan bir yerleşim yerine dönüştürüyordu. XIX. yüzyıl sonlarına doğru şiddetlenen eşkıyalığın müsebbipleri arasında yerli unsurların yanı sıra Batı Anadolu ile doğrudan teması olan Ege adalarında yaşayan Rumlar da bulunmaktaydı. Zira ticari canlılık ile birlikte başta Sakız olmak üzere Tinos ve Naksos gibi uzak adalardan gelen pek çok göçmen bölgeye akın etmeye başlamıştı. Öyle ki 1870’li yılların başında sadece adalardan İzmir’e gelen 3.000’den fazla Rum olduğu tahmin edilmektedir.²⁶ Bunlar arasında deniz aşırı ticaret yapan şirketlerin sahipleri veya varlıklı Rum ve Türklerin yanında çalışmak için aileleriyle birlikte gelen yoksulların yanı sıra kısa yoldan büyük paralar kazanabilecekleri mecralar arayanlar da bulunmaktaydı.²⁷ Osmanlı yöneticileri resmi yazışmalarda bu göçmenleri “*Avrupa ve adalardan mürtekip ve serseri makulesi ecnebilere*”²⁸ olarak nitelendirmektedir. Rum eşkıyaların ve kaçakçıların bölge güvenliğini tehdit eden olaylar, dönemin Valisi Mithat Paşa’nın Mabeyn-i Hümayun Başkıtabeti’ne yazdığı yazıda şu cümlelerle göz önüne serilmiştir:

“... Aydın Vilayeti sahil cihetinin Ayvalık’tan ta Mekri’ye kadar 80-100 saatlik mesafesi üzerinde vaki kasaba ve karyelerin birbiri üzerine % 80 ahalisi Rum milletinden olarak bunların dahi ekserisi Yunan gayretkeşlerinden olmasıyla içlerinden birçoğu Yunan mahmiliği (himaye) iddiasına sarmış ve bunların muavenet ve belki davetiyle Yunan adalarından

24 Orhan Koloğlu, *Ne Kızıl Sultan Ne Ulu Hakan: Abdülhamit Gerçeği*, Gür Yayınları, İstanbul, s. 332.

25 BOA, Y.EE.KP, 38/3746.

26 Pullukçuoğlu Yapucu, *agt.*, s. 152.

27 Kasaba, *age.*, s. 21.

28 BOA, A. MKT. UM., 105/100 (1268) 1852.

pek çok eşhas ibtida hizmetçilik ve ziraatçılık vesilesiyle gelip ve emlak ve arazi sahibi olup yerleşmiş idüğünden ve bu vecihle en küçük kazada birkaç bin Yunanlı olduğu gibi nefis-i İzmir şehrinde 30 binden müteceviz Yunanlı bulunduğundan bunlar maddeten her türlü fenalığa mütecasir olarak birçok vukuat-ı cinaiye zuhura geldiği misullu sevahilde olanlar dahi hariçten gelen eşkıyaya muavenet ettiklerine mebni geçen seneden ve hususiyle birkaç aydan beri sevahilin her tarafını Yunan eşkıyası istila edip ve bunlara bakarak taraf taraf her mahalde haydutluk ve katl-i nüfus maddeleri çoğalıp emniyet bilküllüye münselib olmuş...²⁹

1850'lerde Katırcıyani gibi bölgede belli bir süreliğine de olsa ün yapmış önemli Rum eşkıyalar gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Katırcıyani'nin eylem biçimi, Batı Anadolu'da kendisinden önceki eşkıyalık olaylarıyla benzerlik gösterir. Katırcıyani de bölgedeki tüccar ve çiftçileri dağa kaldırarak yüklü miktarda fidye alır, kervanlara saldırır ve posta baskınları düzenlerdi. Devlet, ünlü eşkıyayı ve çetesini yakalayabilmek için, başta takip olmak üzere birçok önlem almıştı. 1853'te teslim olan Katırcıyani, İzmir'de yapılan sorgulamaları sırasında, İzmir ve civarındaki bazı İngiliz tüccarların kendisine yardım ettiğini söylemiş, hatta onların Buca ve İzmir'deki evlerinde konuk olduğunu açıklamış ancak, isimlerini vermemişti. Bu arada Katırcıyani'nin "*dehale*" ettiğini öğrenen birçok yabancıнын yanı sıra, İzmir'deki yabancı ülke konsolosları tercümanları vilayet binasına gelerek ünlü eşkıyayı ziyaret etmişti.

Mora İsyanı ardından Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasının, Batı Anadolu'nun eşkıyalık tarihine ve eşkıyalık oluşumlarına çeşitli etkileri olmuştu. Mora Yarımadası coğrafi özellikleri açısından yaşamaya ve üretime çok elverişli değildi ve geçim kaynağı daha çok denizcilikle sağlanabiliyordu. Bağımsızlıktan sonra Mora adasındaki Rumlar, gelir elde etmek için adalarda yaşayanlarla birleşerek Batı Anadolu kıyılarında eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuşlardı. Rum reayanın içinden çıkan eşkıyalar adalılarla birlikte Batı Anadolu sahiline ulaşmışlar ve Sisam ve Sakız arasındaki denetimi büyük oranda ele geçirerek Rus ve Fransa bayrakları çekip Ege sahillerindeki kasabalara hatta Türk kaynaklarına saldırmaya başlamışlardı.³⁰ Çeşme Alaçatı'da Karabacak, Gülbahçe'de Karayotoğlu Nikola, Bayındır'da Hambrikoğlu Panayot, Menemen Seyreköy'de Nikola gibi Rum çete başları ile Yunanistan'dan gelen Kaptan Andrey, Kaptan Aleko, Kaptan Ulaho, Kaptan Foti, Kaptan Sokrat ve Kör Mina gibi eşkıyalar Ege kıyılarını kasıp

29 BOA, Y.EE., 79/105, 11 Şevval 1297 (16 Eylül 1880).

30 Rum eşkıyaların Ege kıyılarındaki faaliyetleri için bk. Arkan, agm., s. 137.

kavuruyordu.³¹ Çete üyesi Rumlardan bazıları gündüz kayıkçılık yapıp akşamları gözlerine kestirdikleri kişileri dağa kaldırıyorlardı. Özellikle zengin Levantenlerin servetleri, Rum eşkıyaların dikkatini çekmişti. 24 Eylül 1887'de Bornova'da İzmir'in ünlü Levanten aileleri Whitall ve Wilkinsonların dört çocuğu ile iki yardımcısı Kaptan Foti çetesi tarafından dağa kaldırılmıştı. Çete elindeki esirler için 800 lira fidye istemiş, kılavuzlar aracılığıyla yapılan pazarlıkta 750 liraya anlaşılıp paranın maliyeden ödenmesi kararlaştırılmışken Rişar Whitall gizlice parayı çeteye götürüp çocukları kurtarmıştı. 1891'de ise Forbes Kumpanyası'nın Nazilli şubesinde meyhanecilik yapan Kaptan olarak çalışan İtalyan Yorgi Falko'nun Horhunlu Köyü'ndeki evi, bir Rum çete tarafından basılmıştı. Eşkıyalar evdekileri ciddi surette yaraladıktan sonra bol miktarda para ve eşya gasp etmişler, ancak olaydan kısa süre sonra peşlerindeki müfreze tarafından yakalanmışlardı.³² 1896 yılında da Rum çeteler, Fransız Waligorsky ile İtalyan Marriot'u dağa kaldırmışlardı. Fransız için 4000, İtalyan için 120 lira fidye alıp, esirleri serbest bırakmışlardı. Kasım 1898'de Rum çeteler yine Whitaller'i hedef seçmiş ve James Whitall'i Bornova'da dağa kaldırarak 1500 lira fidye istemişlerdi. Devlet, 500 lira para ödeyerek esiri kurtarmış ancak eşkıyalar yakalanamamıştı. Whitall ve Paterson gibi Levanten ailelerin baş belası sayılabilecek Kaptan Andrey, Kaptan Aleko ve Kaptan Sokrat çeteleri de sık sık tehdit ve haraç mektupları gönderiyorlar, işletmeleri basıyorlardı. Ferik Mehmet Şakir Paşa'nın "(...) *Eşkya'nın dağa kaldırdığı Söke kazasına tabi Kelebiç karyesi ahali-i hristiyanisinden Sokrat nam şahsın dünkü gün eşkıya tarafından 400 lira fidye-i necat alınarak salverildiği (...)*" ifadeleriyle özetlediği Rum Sokrat'ın kaçırılması olayı da bu örnekler arasında gösterilebilir.³³ Rum çetelerin faaliyetleri öyle ileri boyuttaydı ki İzmir içinde özellikle Frenk Mahallesi'nde hırsızlık, gasp, yankesicilik, yaralama ve katil gibi filler eksik olmuyordu. Mithat Paşa'nın ifadeleriyle "*yerli ve ecnebiden ekseriya Yunan haşeratından cemiyetler teşkil*" edilmiş ve bunların akşamdan sabaha kadar sokaklarda silahlı dolaşarak rast geldiklerini soymak, evlere girmek, zengin tüccarları korkutup para sızdırmak gibi eylemleri günlük olaylardan sayılmaya başlanmıştı. Vali Mithat Paşa, Rum eşkıyalara engel olabilmek için vilayetteki

31 Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 69.

32 *Hizmet*, 20 Şaban 1308 (1 Nisan 1891). İzmir'den Kaymakam Refik Bey'in İstanbul'a bildirdiğine göre; benzer bir olay da Söke'de meydana gelmişti. Söke'deki meyhanecilik fabrikasının direktörü İngiltere tebaasından Mösyö Hüdor tarafından makama verilen dilekçede, Tuzburgazı Köyü'ndeki meyhanecilik fabrikasını silahlı beş meçhul şahıs basarak iki bin kuruş kadar bir meblağ alarak firar ettikleri ifade edilmişti. BOA, Y.PRK.ASK., 227/35, 9 Muharrem 1323 (5 Nisan 1905).

33 BOA, Y.PRK.MYD., 22/59, 13 Cemaziyülahir 1317 (19 Ekim 1899).

zaptiyeleri İzmir ve çevresine dağıtmış ve nizamiye askerinden kollar çıkarmışsa da bunun hiçbir etkisi olmamıştı. Aksine Rum çeteler komite imzasıyla sokaklara dağıttıkları Rumca bildiride; “*her kim akşamdan sonra sokağa çıkup da üzerinde on mecidıyeden aşağı akça veya gümüş ve altın saat gibi şey bulunmaz ise soyulduktan sonra darp ve tahkir dahi edileceği*”ni ilan ederek halkı tehdit etmişlerdi.³⁴

Yağmacı karaktere sahip çeteler, adam kaçırmak, hırsızlık, küçük ve büyük baş hayvanları alıp götürmek gibi eylemlerle de adlarını duyuruyorlardı. Rum çetelerin adalardaki Yunanlı kanun kaçaklarıyla da yakın ilişkileri bulunmaktaydı. Zira toprakları pek de verimli olmayan Ege adalarında tarım ya da sanayi adına büyük bir potansiyelden söz edilemezdi. Bu nedenle Adalarda yaşayan Rumların geçim kaynağı, eskiden beri gemicilik ve denizcilik üzerine kurulmuştu. Bunlar arasında korsanlık yapanlarla, Anadolu sahiliyle hırsızlık ve kaçakçılık üzerinden ilişki kuranların sayısı da eskiden beri çok fazlaydı.

Rum çetelerini örgütlemenin yanı sıra; Yunanistan’dan gelen ve liderlerine “*Kaptan*” denilen çeteleri Ege’ye çıkartıyordu.³⁵ Yunanistan destekli Rum eşkıyanın Aydın Sancağı’na girdiği yer Sisam Adası üzerinden Kuşadası sahilleriydi. Eylem bölgeleri ise genel olarak Söke ve çevresiydi.³⁶ Bölgenin ormanlık bir arazi olması saklanmak için ortamı elverişli kılıyordu. Yine bu çevrede bulunan Çanlı (Güzelçamlı) gibi Rum köylerinden destek alıyorlardı. Buradan Aydın Sancağı’na bağlı yerleşimlere ulaşmaları özellikle çok kolaydı. Çanlı Köyü’nden Sampson dağı aşır Söke, Balat ve Milas üzerine gidiyorlar ve Menderes’i geçerek karşıdaki köylere, hatta Menderes güzergâhından Aydın’a ulaşıyorlardı. Var olan verilerden Rum eşkıyaların ve kaçakçıların daha çok Söke ve çevresinde yoğunlaştığı izlenimi edinilmektedir. Eşkıyalar, Beşparmak Dağlarında birçok mağarada barınıp saklanabiliyor, belki çevredeki manastır vb.den yardım da alabiliyorlardı.³⁷ Rum kaçakçılar bazen “*hudviyye*” gibi vapurlarla, bazen de daha küçük çapta deniz araçları hatta küçük kayıklarla çuval çuval tütün kaçırmışlardı. Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilayeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen yazıya göre, “*vilayeti teşkil eden Adalar Denizi’nin birtakım hırsız ve kaçakçı kayıklarıyla dolu olduğu, bunların fırsat buldukça ahalinin eşyalarını çaldıklarına hatta Anadolu sahilinden çift hayvanlarını çalarak Yunanistan’a kaçırdıklarına..*” dikkat çekiliyordu. Ayrıca Anadolu’dan çam kabuğu ve keresteyi

34 Arıkan, agm., s. 139.

35 30 kadar Rum eşkıyanın Kuşadası’ndaki büyük çaplı eylemleri için bk. BOA, Y.PRK.ASK., 229/44, 18 Rebiyülevvel 1323 (23 Mayıs 1905).

36 BOA, Y.PRK.ASK., 233/8, 27 Receb 1323 (27 Eylül 1905).

37 Pullukçuoğlu Yapucu, *agt.*, s. 161.

kaçak olarak Yunanistan'a götürdükleri, Yunanistan'dan adalara ve Anadolu'ya da kaçak eşya ve silah sattıkları belirlenmişti.³⁸

Ege bölgesindeki kaçakçılık eşkıyalıkla iç içe geçmişti. Pek çok kaçakçının soygun, cinayet ve yaralama gibi adli vukuatları gündelik haberler haline gelmişti.³⁹ İzmir'den Söke Kaymakamı Refik Bey'in "Geçen gece (27.3.1905) Rum kaçakçılar tarafından on sekiz yük ecza-yı nariyye ve eşya-yı memnua Sisam'dan Söke sevahiline gönderilerek kaçırıldığı, eşya-yı memnuanın pek çoğunun Söke sevahilinden kaçırılmakta olduğu burasının taht-ı muhafazaya alınmadığı" anlaşıldığına ilişkin resmi yazısı kaçakçılığın boyutlarını gösteren örneklerden sadece bir tanesidir.⁴⁰

20. yüzyılın başlarında Ege adaları birer eşkıyalık ve kaçakçılık üssüne dönüşmüştü. Bölgenin coğrafi yapısı özellikle adalara geçişin kolaylığı nedeniyle deniz yoluyla kaçakçılığa da elverişliydi. Örneğin Sombeki ve Kalimnos Adalarında yılda ortalama 415.000 kilo yaprak tütün kaçırılmakta, bunlar adalarda işlendikten sonra Fransız uyruklu Fransua adında birine satıldığı takip sonucu anlaşılmıştı. Kaçak işlemlerinde Yunan bandıralı vapurların kullanıldığı da görülmüştü.⁴¹ Yine Sisam Adası ile Kuşadası ve Söke'nin yakınlığı buradan kaçak tütün çıkarılmasını kolaylaştırıyordu. Söke Kaymakamı Refik Bey, Rum kaçakçılar tarafından Sisam'dan Söke sahiline kaçak olarak yasak madde getirildiğini ve kaçakçılığının da bu şekilde yapıldığını belirtmekteydi.⁴² Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) Valisinin Aydın Valiliği'ne bildirilmek üzere Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 1 Kasım 1909 tarihli yazıda, Limni'ye uğramakta olan "Pandeleon" ve "Hacı Davud" vapurlarının kamarot ve erzakçuları tarafından aleni surette kaçakçılık yapılmakta olduğu ifade edilmekteydi. Reji Müdüriyeti'nden verilen takrir üzerine durum merkez idareleri İzmir'de bulunan şirketlere yazılmasına rağmen kaçakçılığa devam ettikleri anlaşılmıştı. Pandeleon Kumpanyası'nın *Eleni* adlı vapuru Midilli'ye geldiğinde getirdiği dört çuval tütün, silah ve yasak eşya karaya çıkarılacağı sırada sandal devrilmişti. Midilli Reji Baş müdüriyeti tütünlerin denizden ıslak olduğu halde çıkarıldığı ancak diğer eşyalar suyun dibine battığı için elde edilmediğini işaret etmişti. Bu bilgiye dayanan Rodos Reji Müdüriyeti, bu tür olayların tekrarlanmaması için Dâhiliye Nezareti'nden gerekli yerlere emir verilmesini istiyordu.⁴³

38 BOA, DH.MUİ., 7-4/41 lef 6, 29 Muharrem 1328 (10 Şubat 1910).

39 BOA, Y.EE., 79/105, 11 Şevval 1297 (16 Eylül 1880).

40 BOA, Y.PRK.ASK., 233/8, 27 Receb 1323 (27 Eylül 1905).

41 BOA, DH.MUİ., 95-1/43, (1911).

42 BOA, Y.PRK.ASK., 233/8, 27 Receb 1323 (27 Eylül 1905).

43 BOA, DH.MUİ., 33-2/40 lef 2, 17 Şevval 1327 (1 Kasım 1909).

Rum eşkıyaların yakalanma oranı Müslüman suçlulara kıyasla oldukça düşüktü. Bunların tamamen yok edilememesinin ve mücadelede yetersiz kalınmasının en büyük nedenlerinden birisi; çetelerin Ege Denizi'ndeki adalardan bölgeye gelmesiydi. Suç işleme amacıyla bölgeye gelen çeteler, eylemlerini gerçekleştirdikten sonra tekrar adalara kaçtıklarından ele geçirilemiyorlardı. Rumların çoğunlukla ana yollar üzerinde veya deniz kıyısında oturmalarından dolayı hızlı bir şekilde firar edebiliyorlardı. Oldukça uzun bir kıyı şeridinde sahip olan Ege'nin, kıyıları tamamen denetim dışıydı, bu da takipleri zorlaştırıyordu. Ayrıca, “*Hacı David Kumpanyası*” gibi kimi Rum ve Amerikan taşımacılık şirketlerinin özellikle Rum firarileri gerek Yunanistan'a gerekse kimi Avrupa ülkelerine kaçırdıkları veya gizli bir şekilde çalıştırdıkları da bilinmekteydi.⁴⁴

Rum eşkıyaların yanı sıra Aydın Vilayetindeki en önemli eşkıyalık unsuru şüphesiz zeybeklerdi. 1830 yılında Atçalı Kel Mehmet Efe isyanının bastırılmasının ardından zeybekler aleyhine başlayan tedhiş dönemi, yüzyılın sonlarına doğru devletin arka arkaya açılan cephelerde askere ihtiyaç duyması nedeniyle zayıflamıştı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, II. Abdülhamit'in tahta çıkışından kısa bir süre sonra başlayan 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı nedeniyle askere olan ihtiyaç artmıştı. Zira Ruslarla yapılacak savaş sırasında eli silah tutacak her ere ihtiyaç vardı. Bu konuda da dağ yaşamına aşına olan zeybekler şüphesiz biçilmiş kaftandı. Devlet, 1854 yılındaki Kırım Savaşı'nda, asker ihtiyacı için bölgenin coğrafi şartlarını göz önüne alarak daha önce de denenmiş bir yöntemle yönelmişti. Düzenli ordu birliklerinin yanı sıra görülen lüzum veya ihtiyaç üzerine oluşturulan düzensiz, eğitimsiz ve esasen gönüllü ve genellikle mahalli düzlemde faaliyet gösteren silahlı örgütler tekrar cepheye gönderilecekti. Savaş sırasında kullanılan ve yer yer “*muavene askeri/taburu*” adıyla da anılan bu yerel gönüllü askeri birlikler temelde kendi bölgelerinde birer ilave savunma ve yıpratma görevi görüyorlardı. Savaş dönemlerinde bu tür birliklerin teşkili Osmanlı pratiğinde XIX. yüzyılın önemli özelliklerinden biri haline gelmişti. Ancak zaman zaman kolayca kontrol dışına çıkabilen bu birlikler modern dönemlerin normal savaş hukuku kurallarının epeyce uzağında, esasen tamamen dışında birer tahrip birliği hatta suç çetesi haline gelebiliyor; sivil yerleşimlere ve halka yönelik yıldırma ve şiddet eylemleri daha ziyade bu tür örgütlenmeler üzerinden gerçekleştiriliyordu.⁴⁵ Söz konusu olumsuzluğa rağmen en azından savaş süresince eşkıyalık olaylarını minimize

44 BOA, DH.İD., 75/7; 94/47.

45 Oktay Özel, “O İnce Çizgi: Osmanlı Son Dönemi Pratiğinde Eşkıyalıkla Kahramanlık Arasında Sahnanlar”, *Kebikeç*, S 34, 2012, s. 110.

ederak iç huzuru dengelemek için Ege Bölgesi'ndeki çeteleri dağdan indirip Osmanlı ordusu saflarında Ruslarla savaşmak için ikna etmeye çalışacaktı.⁴⁶ Bu planı hayata geçirmek için o sıralarda Aydın dağlarındaki eşkıyalardan Çakırcalı Ahmet Efe, Yörük Osman Efe, Bakırlı Efe, Koca Cerit Efe, Küçük Cerit Efe gibi pek çok çete lideri af karşılığı göreve çağrılmıştı. İzmir eşrafından Tireli Hacı Ali Paşa'nın çabaları sonucunda toplumun huzurunda affa dair padişah fermanlarının okunduğu, şerbetlerin içilip zeybek oyunlarının oynandığı gösterişli törenlerle zeybek liderlerinden bir kısmı gönüllü toplamayı kabul etmişti. İkna edilen ilk isim Ödemiş ve Küçük Menderes'teki zeybeklerin katılımını sağlamak için isminin kullanılmasına önem verilen Çakırcalı Ahmet Efe'ydı. Ayrıca Manisa-Salihli'de eşkıyalık yapan Bakırlı Mehmet Efe ile Hocazade, Kır Kaş ve Seki Köylü Mahmut da gönüllü bayrağı açmıştı.⁴⁷ Savaş devam ederken yüze çıkan zeybekler silâh altına alınmış ve bir müddet talim yaptırıldıktan sonra cepheye gönderilmek üzere Aydın'dan İstanbul'a sevk edilmişlerdi. İstanbul'da Davutpaşa, Tophane ve Maslak'taki askeri karargâhlara yerleştirilen ve Zeybek Taburu veya Aydın Taburu olarak anılan zeybekler buradan da Rumeli'deki cephelere gönderildiler. 93 Harbi'nde Osmanlı ordularının ezici bir bozguna uğraması üzerine köylerine geri dönen zeybekler, devletin iç ve dış dengelerinin sarsılmasının beraberinde getirdiği idari ve ekonomik baskılar nedeniyle bir süre sonra tekrar eşkıyalığa başladılar.1881 yılında eşkıyaların yarattığı asayişsizliğin şiddeti o denli artmıştı ki yazışmalarda "... *tedricen şiraze-i intizamdan çıktılar şurada burada yine başka başka eşkiya çeteleri teşekkül edip 98 senesi evahirinde (1881) her tarafı yine haef ve dehşet istila ederek kimse kapı dışarı çıkamaz bir hale gelmişti.*"⁴⁸ cümleleriyle vilayetin durumu ortaya konmaktaydı. Aynı yıl bölgenin en ünlü eşkıyaları tarafından büyük bir eylem gerçekleşmişti. Yörük Osman, Çakırcalı Ahmed, Deli Mehmed, Kürd Mustafa ve Harputlu Ömer çeteleri birleşerek kırk kişilik bir güç oluşturmuşlardı. Bu birleşik çete Milas Kazası'nın Güllük İskelesi'ni basıp o sırada vapurdan çıkan 40 kişiyi kaçırmışlar ve yakınlardaki Kazıklı ormanında saklanmışlardı. Bir hafta sonrada on bin lira kadar da fidye alıp esirleri serbest bırakmışlardı. Kaçırılanlar kurtulmuştu ama bu olay özellikle yabancı elçilikler tarafından sert tepkilere neden olmuştu. Zira kaçırılanlar arasında Müslümanların yanı sıra Hristiyanlar

46 Özel, agm., s. 110.

47 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda bin kişilik bir zeybek taburuna kumandanlık yapan Bakırlı Mehmet Efe, savaştan sağ dönmüş, bir süre sonra tekrar dağa çıkmıştı. 1882'de af edilip yüze çıkan Bakırlı Mehmet Efe, 1883'te Manisa Akhisar'da öldürülmüştü. Behiç Galip Yavuz, *Zeybekler: Tarihçeleri, Özellikleri, Türküleri ve Ödemiş Zeybekleri*, İzmir, 2006, s. 98.

48 BOA, YEE.KP., 38/3746.

da bulunuyordu. Güllük baskını sonrası ardı ardına şikâyetlerle uğraşan Saray ise o sırada Evkaf-ı Hümayun Nazırı olan Kamil Paşa'yı Vali vekili göreviyle İzmir'e göndermiş, vilayetin valisi Vezir Ali Paşa'yı ise azletmişti. Ayrıca Ferik Hilmi Paşa kumandasındaki iki tabur nizamiye askeri de eşkıya takibi için vilayete gönderilmişti. Takip ve soruşturmalar sonrası baskına katılan çete mensuplarının bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı ise yakalanarak tutuklanmıştı. Ancak bölgedeki tüm eşkıyaların ele geçirilmesi mümkün görülmediği için birleşik çete mensuplarına af yoluna gidilmiş, şiddetli takipten bunalan çeteler de bunu hemen kabul etmişti. Hacı Ali Paşa'nın vasıtasıyla af görüşmelerinin tamamlanması sonrasında çeteler yüze çıkmış, vali vekili olarak görev yapan Kamil Paşa'da İstanbul'a geri dönmüştü.⁴⁹

Af sonrası vilayette huzur ve asayiş kısa süreliğine de olsa sağlanmış ve eşkıyaların barışçıl yollarla ikna edilerek dağdan indirilmeleri sağlanmıştı. Sonrasında da aralarında Bakırlı Efe'nin, Koca Cerit'in, Yörük Osman'ın ve Çakırcalı Ahmet'in bulunduğu pek çok efeye jandarma çavuşluğu görevini yapmaları için kır serdarlığı verilmişti. Ancak bunun çözüm olmadığı ve söz konusu isimler gibi pek çok eşkıyanın da af sırasında dağdakinden pek farklı olmayan bir yaşam sürmeye devam ettikleri görüldüğünden ve silahları ellerinde köylülere eziyet ettikleri tespit edildiğinden daha kesin bir çözüm arayışına gidilmişti.

1883 yılında valiliğe olağanüstü yetkilerle donatılmış olan Hacı Naşit Paşa (1883-1885) atanmıştı. Hacı Naşit Paşa, göreve başlar başlamaz takip işlerini çok sıkı tutmuştu. Öyle ki Aydın vilayetini eşkıyalardan temizlemek için takiplere bizzat katılmış, her defasında öldürülen eşkıyaların cesetlerini hükümet konağı önünde teşhir etmişti.⁵⁰ Bunun yanı sıra bazı eşkıya çeteleri de af talebinde bulunmuş ve teslim olmuşlardı. Vilayette sayıları gün geçtikçe artan Rum çeteleriyle mücadele için ise Kamil Paşa'nın geçici valiliği zamanında affedilip kır serdarı yapılan kişiler görevlendirilmişti. Kır serdarı zeybekler, eşkıya takibindeyken şikâyetler geliyor, özellikle Yörük Osman'ın Rum eşraftan aldığı haraçlar nedeniyle vilayetteki yerli Rumlar şikâyetlerini Yunan hükümeti aracılığıyla Rusya ve İngiltere devletlerine bildiriyorlardı. Bu devletler de saraya baskı yaparak ıslahat talebinde bulunuyorlardı. Gelen şikâyetlerin artması üzerine bu konuda nihai bir çözüm arayan Mabeyn, affedilmelerine rağmen buldukları her fırsatta eşkıyalığa dönen veya kır serdarı olduktan sonra halka eziyet eden zeybeklerin tamamının

49 BOA, Y.EE.KP, 38/3746.

50 Adnan Bilget, *Son Yüzyılda İzmir Şehri (1849-1949)*, Meşher Basımevi, İzmir, 1949, s. 79.

öldürülmesini emretmişti. Vali Hacı Naşit Paşa, 1883 yılı Ekim ayı başında tüm sancak mutasarrıfları ile kaza kaymakamlarını, vilâyet merkezinde toplayarak içeriği gizli bir görüşme yaptı. Beş mutasarrıf ve kırka yakın kaymakamla yapılan bu gizli toplantıda alınan karara göre gerek dağda gerekse yüzde olan bütün zeybekler bir gece içinde kendi muhitinde imha edilecekti. Zeybeklerin öldürülmesi için uygun birer bahane bulunacak ve aynı anda yok edileceklerdi. Bu karar doğrultusunda Hacı Naşit Paşa'nın emriyle aynı gün içerisinde Yörük Osman ve Harputlu Ömer çeteleri İzmir Hükümet konağı içinde, Küçük Cerit çetesi Tire'de, Büyük Cerit çetesi Bayındır'da Bakırlı Mehmet Efe ve Piç Osman Çetesi Manisa-Akhisar'da, Parmaksız Arap Aydın'da, Kürt Mustafa Çetesi Söke'de ve diğer çeteler de buldukları yerlerde yok edildiler.⁵¹ Öldürülen zeybeklerin kesik kafaları hükümet konaklarının kapılarına çivilenerek günlerce teşhir edildi. Vali Hacı Naşit Paşa'nın gerçekleştirdiği bu kanlı operasyon, kısa bir süre işleri yoluna koymuş görünüyordu. Ünlü zeybeklerin öldürülmesi, en azından bir süreliğine bölgede zeybekliğe heveslenenleri durdursa da tamamen bitirememişti. Nitekim eşkıyalık, XIX. yüzyılın son demlerinde tüm hızıyla Aydın Vilayetindeki varlığını sürdürmeye devam etmiş, hatta Cumhuriyetin ilk yıllarına dek önüne tam anlamıyla geçilememişti.

51 BOA, Y.EE.KP., 38/3746.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, A.MKTUM., 105/100 (1268) 1852.

BOA, DH.İD., 75/7, BOA., DH.İD. 94/47.

BOA, DH.MUİ., 33-2/40 lef 2, 17 Şevval 1327 (1 Kasım 1909).

BOA, DH.MUİ., 7-4/41 lef 6, 29 Muharrem 1328 (10 Şubat 1910).

BOA, Y.EE., 79/105, 11 Şevval 1297 (16 Eylül 1880).

BOA, Y.EE., 79/105, 11 Şevval 1297 (16 Eylül 1880).

BOA, Y.EE.KP., 38/3746.

BOA, Y.PRK.ASK., 227/35, 9 Muharrem 1323 (5 Nisan 1905).

BOA, Y.PRK.ASK., 229/ 44, 18 Rebiyülevvel 1323 (23 Mayıs 1905).

BOA, Y.PRK.ASK., 233/8, 27 Receb 1323 (27 Eylül 1905).

BOA, Y.PRK.MYD., 22/59, 13 Cemaziyülahir 1317 (19 Ekim 1899).

Araştırma ve İnceleme Eserler

Behiç Galip Yavuz, Zeybekler: Tarihçeleri, Özellikleri, Türküleri ve Ödemiş Zeybekleri, İzmir 2006.

Bilget, Adnan, Son Yüzyılda İzmir Şehri (1849-1949), Meşher Basımevi, İzmir 1949.

Blaisdell, Donald C , Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi ve Düyun-ı Umumiye, İstanbul 1979.

Öztop, Fatih, “Suç Cetvellerine Göre Osmanlı Devletinde “Adam Öldürme” Suçu: Aydın Vilayeti Örneği (1908-1916)”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, S 3, Haziran 2015.

Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktaş, İstanbul, İletişim Yayınları 2006.

Uzuntepe, Gülçin, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Demiryolu: İzmir-Aydın, Kasaba (Turgutlu) 1856-1897*, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2000.

Güneş, Günver, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Aydın’da İktisadi ve Ticari Yaşam: Aydın Ticaret Odasının Faaliyetleri”, *Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Bayram Kodaman vd., Süleyman Demirel Üniversitesi Basımevi, Isparta 2008.

Kazgan, Haydar, “Düyun-ı Umumiye”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Hizmet, 20 Şaban 1308 (1 Nisan 1891).

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınevi, İstanbul 1987.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Midhat ve Rüstü Paşaların Tevkiplerine Dair Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

Atilla, Nedim, *İzmir Demiryolları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları, İzmir 2002.

Nirun, Nihat, “Sosyal Yapı ve Suça Yöneliş Olayı”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, C 5, 1967.

Berkes, Niyazi, *Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969.

Özel, Oktay, “O İnce Çizgi: Osmanlı Son Dönemi Pratiğinde Eşkıyalıklıkla Kahramanlık Arasında Salınanlar”, *Kebikeç*, Sayı 34, 2012.

Pullukçuoğlu Yapucu, Olcay, *Aydın Sancağı 1845-1914 (Sosyal, Ekonomik, İdari, Kültürel Durum)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2006.

Koloğlu, Orhan, *Ne Kızıl Sultan Ne Ulu Hakan: Abdülhamit Gerçeği*, Gür Yayınları, İstanbul.

Kurmuş, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

Kasaba, Reşad, “İzmir”, *Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri (1800-1914)*, ed. Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993.

Tekin, Saadet, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Nazilli*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1997.

Yetkin, Sabri, *Ege’de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

Pamuk, Şevket, “Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmine Açılış”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

Arıkan, Zeki, “Mithat Paşa’nın Aydın Valiliği (Ağustos 1880-Mayıs 1881)”, *Uluslararası Mithat Paşa Semineri, Edirne, 8-10 Mayıs 1984, Bildiriler ve Tartışmalar*, 1986.

